

**ІНОЕТНІЧНІ ПЕРСОНАЖІ
У НАРОДНІЙ ПРОЗІ
ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ
ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНУ
БОРОТЬБУ 40—60-х рр. ХХ ст.**

Марина ДЕМЕДЮК
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>
кандидат філологічних наук, наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ фольклористики,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: mdemedyuk@gmail.com

З'ясування базових чинників збереження та зміцнення традиційної народної культури, етнічної та національної ідентичності українців в умовах глобалізації через ретельне розкриття зображення чужинців у фольклорних наративах про події Другої світової війни на Волинському Поліссі постає актуальним. Метою запропонованої розвідки є з'ясування специфіки іноетнічного героя в період Другої світової війни, що актуалізується в образах поляка, єврея, німця, угорця. Об'єктом дослідження обрано фольклорний наратив Волинського Полісся, а предметом — відображення у текстах специфіки зображення чужого в умовах воєнного часу. Методологічну основу праці становлять принципи об'єктивності та історизму фольклору, а основними методами — структурно-типологічний, метод концептуального аналізу. Використана методологія українських та зарубіжних істориків та дослідників народної прози (В. Сергійчука, І. Пашука, О. Бріциної та ін.). Для формування джерельної бази проведено фольклорні експедиції, під час яких здійснено фіксацію матеріалів за допомогою усного опитування респондентів згідно з попередньо підготовленим запитальником.

Підкреслено роль історичних обставин та міжетнічних контактів, їхню диференціацію залежно від змін історичних реалій. Доведено провідну роль загальнолюдських цінностей добра, милосердя і самопожертви, які відіграють важливу роль при зображенні позитивно маркованого іноетнічного персонажа.

Ключові слова: іноетнічний персонаж, політична ситуація, фольклорна проза, образ чужинця, міжетнічний конфлікт.

Maryna DEMEDYUK
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>
Candidate of philology sciences (Ph.D. in philology),
Researcher at the Institute of Ethnology
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Department of Folkloristic,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: mdemedyuk@gmail.com

**NON-ETHNIC CHARACTERS
IN FOLKLORE NARRATIVES OF VOLYN
POLISSYA REGION ABOUT EVENTS
OF 40—60 AD. XX CENTURY**

Abstract. In the article finding out the basic factors for preserving and strengthening the traditional folk culture, ethnic and national identity of Ukrainians in the context of globalization through careful disclosure of foreigners' images in the folklore narratives of the events of the Second World War in Volyn Polissya. The purpose of the proposed intelligence is to research the specifics of a non-ethnic hero during the Second World War, which is actualized in the images of a Pole, Jew, German, and Hungarian. The object of the study is the folklore narrative of Volyn Polissya, and the subject is the reflection in the texts of the specific image of a stranger in wartime. The methodological basis of the work is the principles of objectivity and historicism of folklore, and the basic methods — structural and typological method of conceptual analysis. The methodology of Ukrainian and foreign historians and researchers of folk prose (V. Sergiychuk, I. Pashuk, O. Britsyna, etc.) was used. To form the source base, folklore expeditions were conducted, during which material was fixed by means of oral questioning of the respondents according to a pre-prepared questionnaire. Reproduction of ethnic conflicts and participation in the narratives of Volyn Polissya is insufficiently covered in special scientific studies. This aspect is covered quite briefly by the authors without proper analysis, so the basis of the work is the author's field materials.

In the article, for the first time, we trace the images of non-ethnic characters in folklore prose about the events of the 40—60s of the twentieth century. The role of historical circumstances and interethnic contacts, their differentiation depending on changes of historical realities are emphasized. It has been proven that ethnically alien characters can acquire positive or negative markings depending on the situation. German SS soldiers are depicted as hostile and criminal. The positive role of justice inherent in German soldiers of the regular army, who do not punish those who maintain order, is emphasized. Hungarians are treated negatively as servants of the Nazis. Images of Poles acquire mostly a negative color. The readiness of Poles to cooperate with both the Germans and the Soviet partisans to achieve their goal and repel the singers is clearly emphasized and condemned. The change of accents is characteristic of the image of the Jews. The image of suffering, mass executions of members of this community comes to the fore. The leading role of the universal values of goodness, charity, and self-sacrifice, which play an important role in the portrayal of a positively labeled non-ethnic character, has been proved.

Keywords: non-ethnic character, political situation, folklore prose, image of a foreigner, interethnic conflict.

Вступ. Волинське Полісся, зокрема Колківський повіт (тепер Маневецький р-н Волинської обл.), до Першої світової війни був територією, підпорядкованою Російській імперії. Домінуюча спільнота — українці, що займалися сільським господарством. Функцію торгівлі забезпечували місцеві єврейські громади, які компактно проживали в окремих районах містечок (єврейські вулиці в Колках, Маневичах, Старому Чарторийську, Цмінах, Ситниці). З розвитком залізничного сполучення єврейське та польське населення у Маневичах та навколо станції Чарторийськ зростає. Після включення земель з 1918 р. до складу Польщі починається активна і подекуди агресивна політика колонізації місцевого українського населення [1, с. 43]. Так, усі сільські початкові школи переведені на польську мову навчання. Адміністрація також складається з відставних солдатів, наділених функцією поліцаїв. Однак активно поширюються національні ідеї серед молоді завдяки діяльності осередків «Просвіти». З початком радянської окупації ситуація змінюється, знову ж, не на користь свідомих проукраїнських мешканців краю. Арешти національно-свідомих діячів, тримання і розстріли у Луцькій тюрмі спонукали населення до переосмислення міжетнічних взаємодій. Після початку німецької окупації антонімічна пара «ворог-друг» набуває нового звучання. Фольклорний наратив зафіксував основні акценти цих стосунків.

У пропонованій статті хочу зупинитися на репрезентації у фольклорних наративах образів чужинців, серед яких ключовими виокремлюються чотири типи персонажів: поляки, євреї, німці та мадяри. Підкреслю, що представники окупаційної радянської влади також сприймаються оповідачами як ворожі, однак тут визначальною є ідеологічна, а не етнічна складова. За основне джерело обрано фольклорні наративи, зібрані впродовж 2018—2019 рр. під час фольклорної експедиції на Маневецьке Полісся. Дослідженням історичних передумов та перебігу Другої світової війни, зокрема діяльності загонів УПА та створення Колківської повстанської республіки, Руху опору німецьким та радянським окупаційним владам на території сучасного Маневецького р-ну впродовж 1940—1960 рр. були темами низки праць істориків та етносоціологів: В. Сергійчука [2], Я. Антоюка [3], О. Каліщук [4], В. Гулая [5], І. Пущука [6] та ін. Іноетнічні персонажі в фольклорі були об'єктом дослідження Ю. Сі-

лецького [7]. Однак досі залишається нез'ясованою специфіка сприйняття ситуації, її фіксації та трансмісії усною традицією, адже відомо, що у фольклорі акумулюється не уся інформація, а лише та, що є надважливою для спільноти. Метою запропонованої розвідки є з'ясування специфіки іноетнічного герою в період Другої світової війни, ключовими серед яких постають образи поляка, єврея, німця та угорця. Об'єктом дослідження обрано фольклорний наратив Волинського Полісся, а предметом відображення у текстах специфіки зображення чужого в умовах воєнного часу. Методологічну основу праці становлять принципи об'єктивності та історизму фольклору, а основними методами структурно-типологічний, метод концептуального аналізу. Для формування джерельної бази проведено фольклорні експедиції на Полісся, під час яких здійснено фіксацію матеріалів за допомогою усного опитування респондентів згідно з попередньо підготовленим запитальником.

Основна частина. Євреї завжди сприймалися уснословесною традицією як етнічно чужі представники іншого простору. Однак з огляду на трагізм долі єврейського населення в період Другої світової війни акцент фольклорної прози зміщується із констатації інакшості представників цієї спільноти (що простежується у народних казках, етіологічних легендах) [7, с. 15—16] до усвідомлення і необхідності підкреслити протиприродність дій німців стосовно євреїв. З'являються твори про намагання українців допомогти, а часто і врятувати життя людини іншої національності, про волю до життя і гідну зустріч невідворотної смерті.

У наративах, зафіксованих від оповідачок-жінок, помітна наскрізна констатація мирних добросусідських стосунків українців з євреями до війни: «А євреї були, лавкі мали. Отака дорога в центри як іти до нашої церкви, то з обох боків держали»¹, «А вони нам зла ни робили, торгували в Колках, мали лавкі свої. Мине ше така жидівочка учила молодецька в школи за Польщи»². Виокремлення за етніч-

¹ Записала М. Демедюк 14.08.2018 р. у с. Старий Чарторийськ Маневецького р-ну Волинської обл. від Сокол Катерини, 1930 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

² Записала М. Демедюк 23.07.2018 р. у с. Старосілля Маневецького р-ну Волинської обл. від Патрай Ольги, 1930 р. н., осв. 1 кл. Домашній архів М. Демедюк.

ною ознакою за допомогою жовтих нашивок на одязі спричинило появу оповідань, в яких констатується співчуття до представників єврейського народу: «То тих жидів били, знущалися з їх. Питнували їх. Латки пришивали жовтії на одяжу»³; «То я ще помню, як ходили по силу жиди з такими жовтими нашивками на спини. То як має нашивку, то значит жид»⁴. Водночас оповідачі проводять явні паралелі до тяжкої долі українців: «І спереду така жовта латка, як у тюремника, і ззаду. Так і тюремникам робили зразу, як кого судили за Україну»⁵. Таким чином, жахіття воєнного часу стимулювали не вивищувати етнічну різноманітність, а навпаки, спонукали шукати спільність навіть у стражданнях. Пророчою виступає фраза, сказана єврейкою українцям, повторювана в оповіданнях з різних регіонів: «А вона каже, що побачите, споминете моє слово, що нами розчинять, а вами замісять»⁶. Прикметно, що докладні описи масових розстрілів євреїв вдається зафіксувати від оповідачів-чоловіків: «До трохсот чоловік убитих. То кажуть, викопували такі довгі рови, підвозили їх по машині, заставляли роздіватися, заходити в ті рови. І зразу стріляли їх»⁷; «Там вибили. Перши раз ще як загнали в воду їх скільки там. А вни забавляються, стріляють їх у воді. Таке було. Ну зганяли у гето називали. Всіх позганяли їх. А тоді приїжджали машинами і забирали усіх: і малих, і старих. І тогди на ями, якого ранили, якого вбили. Привизли вже ж туди до ями і священника, рабина. А він вже читав книжку, а тії всі кричат, плачут, то ж таке»⁸. Жінки ж намагаються обмежи-

тися просто констатацією — вбивали. Також у жіночому тексті підкреслено намагання якомось допомогти, полегшити долю невинних людей: «А німци зогнали в гето. Ди й їх побили. То ше як в гетто сиділи, то мати міні давала, то ше я носила їсти жидам. Мати наготовила, бо ж їх диржали там голодними»⁹.

До основної тематики усних наративів, пов'язаних із вбивствами єврейського населення, окрім описів зганяння в гето, масових розстрілів євреїв, грабежів, належать також перекази про заховане єврейське золото. Оскільки єврейське населення належало до більш заможного класу, ніж прості волинські селяни, то для багатьох хаос війни ставав стимулом для грабежу чи обману: «Діло в тому, що в жидів було багато золота. І ше є закопане, але його ніхто не найде там. Обично отак вулиця йде, хата, а тут магазин од дороги. Далі їх складські приміщення, погриб, а в погрибише закопував золото на глибині до трох метрів»¹⁰. Однак оповіді про єврейське золото пройняті ідеєю, що нагробоване не приносить щастя. Так, нещастям закінчився грабунок євреїв для сім'ї поліція з с. Хряськ. Гроші не принесли злагоди: батько був убитий упівцями за зраду, син з матір'ю загинули від рук НКВД. Суголоосним є оповідання про Колківського коменданта: «Тут був такий комендант. Він був в луцькій тюрмі. Я ни знаю за що він був. Факт того, що його розстрілювали, але не розстріляли і він вернувся і став комендантом колковської поліції. Із Рознич Сачковський фамілія. І він робив так. Дає євреям кансерву, каже збирайте золото, бо вас німци хочуть побити. Я їх буду балувати, щоб вони Вас ничипали. Вони назбирають золота. Вінничого нікому ни каже, а забирає собі. Так він збирав з їх золото. Потім він з тим золотом уїхав заграницю, в Америку. І там в Америці його хтось убив. То, видно за те золото. Те золото довело його»¹¹.

³ Записала М. Демедюк 8.08.2018 р. у с. Хряськ Маневицького р-ну Волинської обл. Від Пугач Уляни, 1933 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

⁴ Записала М. Демедюк 23.07.2018 р. у с. Старосілля Маневицького р-ну Волинської обл. Від Патрай Ольги, 1930 р. н., осв. 1 кл. Домашній архів М. Демедюк.

⁵ Записала М. Демедюк 8.08.2018 р. у с. Хряськ Маневицького р-ну Волинської обл. Від Водько Євдокії, 1932 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

⁶ Записала М. Демедюк 8.08.2018 р. у с. Тростянець Ківерцівського р-ну Волинської обл. Від Ольхович Олександри, 1931 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

⁷ Записала М. Демедюк 23.07.2018 р. у смт Колки Маневицького р-ну Волинської обл. від Мосійчука Петра, 1930 р. н., осв. середня. Уродженець с. Годомичі. Домашній архів М. Демедюк.

⁸ Записала М. Демедюк 24.07.2018 р. у с. Розничі Маневицького р-ну Волинської обл. від Харківського Мусія, 1931 р. н., осв. середня. Домашній архів М. Демедюк.

⁹ Записала М. Демедюк 14.08.2018 р. у с. Старий Чарторийськ Маневицького р-ну Волинської обл. від Сокол Катерини, 1930 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

¹⁰ Записала М. Демедюк 24.07.2018 р. у с. Розничі Маневицького р-ну Волинської обл. від Харківського Мусія, 1931 р. н., осв. середня. Домашній архів М. Демедюк.

¹¹ Записала М. Демедюк 23.07.2018 р. у смт Колки Маневицького р-ну Волинської обл. від Мосійчука Петра, 1930 р. н., осв. середня. Уродженець с. Годомичі. Домашній архів М. Демедюк.

Негативного забарвлення у наративах про період національно-визвольних змагань 40—60-х рр. набувають зображення поляків. Як зазначив Ю. Николаєць, «протиріччя між провідними гравцями на політичній арені Європи, що оформилися на «поствестфальському просторі», вже мали не релігійні корені, а були породжені уявленнями про національні, державні та геополітичні інтереси» [8, с. 323]. Якщо євреї сприймалися як етнічно інакші, але з позитивним маркуванням, то ставлення до поляків на Волинському Поліссі двояке. Так, позитивного забарвлення набувають поляки, що проживали на території Волині до 1918 року. Варто згадати польські колонії Пшебраже, Лісово, Полоне. Так, у наративах підкреслюється добросусідські стосунки українських сімей з польськими, що однакові за соціальним статусом: «То Ядзя помню звалася мати їх і в їх два хлопці і дівчинка. Була. То бідно жили. Мати носила до її шити суєнки мині і Юхімі. А вона за те їм ткана дорожки, радюгі. То був в їх Юсько, то Олесь по нашому. То він приходив до нас просо товкти. Принесе миску проса сирого, а воно нияк ни товчеться. То баба запалит піч і те просо з час посохне так. А він сидит на лавці жде. І тоди стовче вже йому. То з їми гарно жили»¹². Іншого характеру набули довоєнні стосунки і відповідно ставлення українців до поляків, що мали високе соціальне становище. Так, пан Майор із с. Хряськ у наративах постає українофобом: «Він та як шпійоном був, дивився, щоб ніраз постралялася Україна. Він же приїжджав у село і в кого був нашити герб на грудях або біла вишита рубашка українська, то він рвав. Зривав ті герби і хотів посадити, то його просили, поїли, щоб ни садив, ни оддав у тюрму»¹³. Інший поміщик-осадник із с. Старосілля був «такім гоноровим, шо не признався до нас»¹⁴.

Особливо напруженими стають стосунки українців і поляків з початком війни [4, с. 300]. Звідси і поява негативно конотованого образу поляка. Опо-

відачі повсюдно підкреслюють, що саме війна стала причиною гострого міжетнічного конфлікту на Волинському Поліссі: «Як вони (повстанці. — М. Д.) повтикали з оружьем, то поляків понабирали в мазури, шо тут жили хлопців польських. І вже тоді пошла колотнеча»¹⁵. З одного боку маємо оповідання про несправедливі дії українців стосовно звичайних польських селян-осадників. Так, вкрай негативно і з великим осудом зображено в оповіданнях дії боївки СБ ОУН в с. Старосілля [3, с. 78], що карали поляків за співробітництво з німцями і радянськими партизанами. Прикметно, що оповідачі не шукають виправдання діям убивць. Як і в ситуації з вбивствами невинних євреїв, виключну вагу має факт масової страти людей. Адже якщо винен один, то його покарання виправдане, а убивство за етнічною ознакою викликає осуд незалежно від того, хто його здійснює: свої чи чужі.

Виразно негативного забарвлення отримують образи поляків-шугманів, що були у складі каральних загонів СС, а також вояків польської самооборони з Пшебраже і Колок. Акцентується на надзвичайній агресивності польських озброєних формувань щодо мирного населення («І вона йшла і десь натрапила на їх чи вечором чи ноччо. Одній дивчинці було шість, а другій десять років. І їх повбивали і її вбили. Навіть на нашому полі, на нашому житі закопали»¹⁶, «І хазяїн вийшов з хати. Ну родич наш. Давати коровам їсти. Біг поляк чириз подвір'я, вистрілив в його і побіг дальше. Не питаючи нічого вистрелив. Не воєнного якогось, а обычного сільського дядька»¹⁷).

Показовими стали оповідання про спалення Старосілля німецькими загонами СС із активним залученням шугманів із польської самооборони колонії Пшебраже. Відзначимо, що остання стала місцем дислокації загонів польської самооборони, а також прихистком поліських осадників: «То на Пжибраже всі з'їжджали вже, а звідти пириїхали вже у Поль-

¹² Записала М. Демедюк 22.07.2018 р. у с. Старосілля Маневицького р-ну Волинської обл. від Гринюк Антоніни, 1934 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

¹³ Записала М. Демедюк 8.08.2018 р. у с. Хряськ Маневицького р-ну Волинської обл. від Водько Євдокії, 1932 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

¹⁴ Записала М. Демедюк 22.07.2018 р. у с. Старосілля Маневицького р-ну Волинської обл. від Гринюк Антоніни, 1934 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

¹⁵ Записала М. Демедюк 19.08.2019 р. у с. Ситниці Маневицького р-ну Волинської обл. від Грищука Олександра, 1930 р. н., осв. 3 кл. Домашній архів М. Демедюк.

¹⁶ Записала М. Демедюк 23.07.2018 р. у смт Колки Маневицького р-ну Волинської обл. від Мосійчука Петра, 1930 р. н., осв. середня. Уродженець с. Годомичі. Домашній архів М. Демедюк.

¹⁷ Записала М. Демедюк 24.07.2018 р. у смт Колки Маневицького р-ну Волинської обл. від Літвінчука Миколи, 1967 р. н., осв. вища. Домашній архів М. Демедюк.

щу. Но їх так ни вибивали. Вони ходили стріляли наших. О тут два чоловіки забили на Майдані наших. Разнюків»¹⁸. Оповідачі підкреслюють мілітаристичний характер польського населення, їхню готовність до збройного протистояння українцям. «Вони навіть на краю Колок, там де Старосілля. Там костюл був польський побудований. І в тому костюлі поляки збиралися. Ну поляків в Колках багато ни було, десь казали чоловік сто сорок. І вони в тому костюлі збиралися і робили свої воєнні обученія»¹⁹. З огляду на це похід українців на Пшебраже пояснюється в наративах як справедлива відплатна акція за польські безчинства стосовно українців: «То вже полякі десь там аж туди на Прибражи на тому вже людей били наших. Да й вже люде брали, хто шо да йшли обороняти. Як война стала да поляк одогнали, то вони стали нападати на людей. Дий то так ходили обороняти. Хто з чим йшли»²⁰.

В оповіданнях виразно підкреслено і засуджується готовність поляків до співпраці як з німцями, так із радянськими партизанами заради досягнення свого і відсічі упівцям: «А поляки то були зв'язани з нимцями. То й тутика поляки були. Як в Разничях бій був, то тоже часть поляк була. То начали виштирхувати їх з цюль, як були повстанци, як була Колковська рис-публіка, то на Пжибраже всі з'їжджали вже»²¹, «Полякі спровокували, шо в Макаревичах бандеровці. І вони вдарили з півдня, а з сходу вдарили партизани саветські»²². Таким чином, в оповіданнях з Волинського Полісся переважають образи поляків, наділених негативними рисами і ворожими до українців. Підкреслюється їхня здатність до колаборації, воро-

же налаштування стосовно не лише озброєних загонів українського підпілля, а й мирних селян-українців.

Образи німців у народній прозі Маневицького Полісся набувають двоякого характеру. Негативного та подекуди апокаліптичного звучання отримують описи загонів СС, що виконували каральні акції як щодо упівців, так і стосовно мирного населення. Водночас позитивного забарвлення отримують німецькі солдати регулярної армії, які не позбавлені співчуття до селян та часто здатні проявити милосердя. Так, німецький солдат свідомо залишає жити сім'ю українців, коли знаходить їхню схованку у льосі: «Тоже сім'я там їдна втикла. В льоху вони схавалися, а йдин зайшов. Тоже було тее і німці такі, шо ни всіх били. І подивився, і в них ни стріляв»²³. Небажання бути катами мирних селян спонукали солдатів-німців до пошуку шляхів альтернативної страти. Однак в народних оповіданнях такі дії тлумачаться як прояв милосердя, адже німці дарують українцям свободу вибору власної смерті: або загинути від розстрілу в селі, або перепливти крижану річку і, можливо, врятуватися: «А їх повели до річки, бо недалеко річка. І два німця йшло, а один шось так на іншого сказав, шо і той повернувся назад. А той веде їх до річки і каже, шо я буду зара стріляти вверх, а ви біжіть в річку. В село не біжіть, Вас там все рівно застрілять. А біжіть в річку, якщо хто перепливе, то житиме»²⁴.

Людяними рисами наділені солдати-німці під час спілкування із старшими дідусями і бабусями та дітьми. Низка оповідань зображує німців, які частують дітей шоколадом і цукерками. «То мати ше пам'ятала, приходять ввечери, то ше нам канфети давали, шоколад. Ми полягаім на печи, бо в баби Пріські їх трох було. То нам ше і дають, каже: «Кіндер, кіндер», і нам ше подають їсти»²⁵.

Цікавим є наратив, в якому розповідається, як німецький лікар-солдат вилікував старшу жінку з

¹⁸ Записала М. Демедюк 24.07.2018 р. у с. Розничі Маневицького р-ну Волинської обл. від Харківського Мусія, 1931 р. н., осв. середня. Домашній архів М. Демедюк.

¹⁹ Записала М. Демедюк 23.07.2018 р. у смт Колки Маневицького р-ну Волинської обл. від Мосійчука Петра, 1930 р. н., осв. середня. Уродженець с. Годомичі. Домашній архів М. Демедюк.

²⁰ Записала М. Демедюк 8.08.2018 р. у с. Хряськ Маневицького р-ну Волинської обл. від Водько Євдокії, 1932 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

²¹ Записала М. Демедюк 24.07.2018 р. у с. Розничі Маневицького р-ну Волинської обл. від Харківського Мусія, 1931 р. н., осв. середня. Домашній архів М. Демедюк.

²² Записала М. Демедюк 23.07.2018 р. у смт Колки Маневицького р-ну Волинської обл. від Мосійчука Петра, 1930 р. н., осв. середня. Уродженець с. Годомичі. Домашній архів М. Демедюк.

²³ Записала М. Демедюк 24.07.2018 р. у с. Розничі Маневицького р-ну Волинської обл. від Харківського Мусія, 1931 р. н., осв. середня. Домашній архів М. Демедюк.

²⁴ Записала М. Демедюк 14.08.2018 р. у с. Старий Чарторийськ Маневицького р-ну Волинської обл. від Кльока Святослава, 1956 р. н., осв. середня. Уродженець с. Новосілки. Домашній архів М. Демедюк.

²⁵ Записала М. Демедюк 9.08.2018 р. у с. Хряськ Маневицького р-ну Волинської обл. від Андрусіка Володимира, 1963 р. н., осв. середня. Домашній архів М. Демедюк.

с. Ціміни від виразки на носі. Також типовими є оповідання, де військові діляться милом чи одягом із селянами. Міф про два види німців, хороших (регулярні війська) і поганих (каральні загони СС) міцно увійшов у традицію. Звідси популярність сюжету, коли позитивно налаштований до місцевого українського населення німецький солдат попереджає про майбутню небезпеку: «Ди й один зайшов. Моя ше хата стоїт там на тей улиці, шо я родилася. Ди й тоді ше я була дівчиною. Ди й один зайшов. Каже: Ми йдемо, а ми вбивати людей не будемо, а позад нас будут таки, шо будут убивати людей»²⁶.

Продуктивним виступає концепт «справедливість», що характеризує ставлення німецьких окупантів щодо українських селян, які налаштовані до співпраці, а не протидії. Повага і дотримання правил, пошана до людини стають ключовими ціннісними орієнтирами в оповідях про позитивно конотовані взаємодії, ключовими серед яких є мотив: німці не карають тих, що дотримуються правил. Так, показовими є оповідання про вбитого снарядом німця у селі Хряськ «Оцьой дядько з цих Терешків і ше один викопали ямку ди й нимець привів, щоб його тут закопали. Ше й та баба винисла настильницю да й такого гочи накрила тому нимцьови. То ше сказав: «Матка гуд-гуд», шо так зробила»²⁷, «Ото кала школи лижав той нимець. А був Спиридон Борисівської Пріськи, Тимошової Ніни. Був голова сільські. То він сказав людям. Візьміте простиню білу і накрійте того німця. І ніхто щоб ни зачипив, бо виб'ють усе сило. То люде й накрили його, і ни чипали й діжурили. То тії німці його забрали і повизли і нікого ни зачипили. Отак він спас той Пиридон людей. А в Чоторіську то тоже забили якогось нимецького охвицера. То та ми казогнали усіх чоловіків до ями ди й тоже вистріляли»²⁸; «То вже баба Пріська розказувала. Накрили йому лице хусточкою і от німці приїхали і кажут: «Храськ гуд». І Храськ ни

спалили»²⁹. Водночас жорстоку кару отримали жителі сусіднього села Козлиничі, де мертвого німецького солдата не пошанували, а роздягли і залишили понівечене тіло біля клубу. Солдати у відповідь село повністю спалили. Отже, ключовими рисами німця вказується справедливість і дотримання правил. Тут маємо справу із ще одним світоглядним концептом: мертві потребують поваги незалежно від статі, віку і етнічної належності. Білий колір простирадла чи скатертини, яким накривають вбитого, є виразним елементом поховального обряду.

У текстах, записаних від оповідачів-чоловіків, підкреслено військовий вишкіл і стратегічні уміння німецьких солдатів на противагу недосвідченості молодих повстанців, що під час відкритих сутичок стають гарматним м'ясом для досвідчених німців. Яскравою ілюстрацією постає оповідання про бій повстанців з німцями у с. Розничі: «Ну вони заметіли німці і поробили таки тії бойниці от то де: у хаті чи в клуні чи де. Попрорізували диркі і кулемети поставили. І на городах як де лижав, стріляв кулемет, то клали колоди, рихтовалися. І рано, як почався той бій. Ну а цюй сотні до бою Богдан подав ракету чирво-ну. Звідки полетіла ракета, а німці тоді готові були. Да очірідь як дали. Да й його тяжко поранили. Ой Боже. І так керувати ни було кому боем. А повстанців побили багато. Німці запалили клуню, да видно, горіт. Їх ж ніхто ж ни бачит, вони поховани. А тії йдут як на долоні всі повстанці»³⁰. Виразними постають образи упівців, що усвідомлено вступають у бій, хоч і розуміють неможливість встояти супроти вишколених солдатів.

Окремої уваги заслуговують образи угорців, що знаходилися в підпорядкуванні німецького командування. Зображення мадярів у наративах із Західного Полісся суголосне змалюванню цих персонажів у прозі з інших регіонів. На перший план оповідачі виокремлюють зовнішні риси чужинців. Так, на противагу мілітаризованим, по-своєму справедливим німцям угорці постають недоглянутими, здатними на ворожі безправні дії. Оповідачі повсюдно

²⁶ Записала М. Демедюк 14.08.2018 р. у с. Старий Чарторийськ Маневидького р-ну Волинської обл. від Сокол Катерини, 1930 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

²⁷ Записала М. Демедюк 8.08.2018 р. у с. Хряськ Маневидького р-ну Волинської обл. від Водько Євдокії, 1932 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

²⁸ Записала М. Демедюк 8.08.2018 р. у с. Хряськ Маневидького р-ну Волинської обл. від Пугач Уляни, 1933 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

²⁹ Записала М. Демедюк 8.08.2018 р. у с. Хряськ Маневидького р-ну Волинської обл. від Водько Євдокії, 1932 р. н., осв. 7 кл. Домашній архів М. Демедюк.

³⁰ Записала М. Демедюк 24.07.2018 р. у с. Розничі Маневидького р-ну Волинської обл. від Харківського Мусія, 1931 р. н., осв. середня. Домашній архів М. Демедюк.

підкреслюють їх нищівність від німців: «Ни німці, а мадяри в нас були на службі в німців»³¹. Цікавими є мотиви підкupu мадярів з метою врятування від смерті чи концтаборів: «Вони були там ціі, мадяри, то з їми договарювалися» [23].

Висновки. В наративах про Другу світову війну та Рух Опору на території Волинського Полісся констатуємо наявність кількох типів іноетнічних образів, різнорідно маркованих. Позитивного характеру набувають зображення євреїв, німців-солдатів регулярної армії. Негативно конотованими постають поляки, що спричинено агресивними діями як з боку мілітаризованих частин польської самооборони, так і з боку вояків СБ ОУН стосовно мирних поляків-осадників. Здебільшого негативно також зображуються іноетнічні персонажі, представники яких активно співпрацюють з німецькою армією (польські шуцмани, мадяри, румуни тощо).

1. Сіліч Л. Маневиччина в часи німецької окупації 1941—1944 рр. *Маневиччина крізь віки: наук.-краєзн. нарис.* Ред., уклад. та кер. авт. кол. П. Хомич. Луцьк, 2005. С. 42—68.
2. Сергійчук В.І. *Трагедія Волині: Причини і перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни.* Київ: Укр. вид. спілка, 2003.
3. Антонюк Я. *Діяльність СБ ОУН на Волині.* Луцьк: Волин. кн., 2007.
4. Каліщук О. Проблема українсько-польського протистояння на західноукраїнських землях у роки Другої світової війни в історичній науці: демографічний зріз. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість.* 2010—2011. Вип. 3—4. С. 292—306.
5. Гулай В. Етнополітичні конфлікти та етнічна мобілізація в Західній Україні в роки Другої світової війни. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: (збірник наукових праць).* Львів: Львівська політехніка, 2006. Вип. 18. С. 81—86.

³¹ Записала М. Демедюк 11.08.2018 р. у с. Старий Чарторийськ Маневичького р-ну Волинської обл. від Джуса Миколи Сергійовича, 1953 р. н., осв. середня. Домашній архів М. Демедюк.

6. Пуцук І. *Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938—1944 років. Рожищенський і Маневичький райони.* Луцьк, 2009.
7. Сілецький Ю. Р. *Етнічні гетеростереотипи в традиційному світогляді українців: автореф. дис ... канд. іст. наук.* Львів: б. в., 2009.
8. Ніколаєць Ю. Національні меншини України у роки Другої світової війни у контексті етнополітичних практик воюючих сторін: науковий дискурс. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.* 2017. Вип. 5—6. С. 321—368.

REFERENCES

- Silich, L. (2005). Manevychchyna during the German occupation of 1941—1944. *Manevychchyna through the ages: scientific-regional. Essay* (Pp. 42—68). Lutsk [in Ukrainian].
- Serhiychuk, V.I. (2003). *The tragedy of Volyn: Causes and course of the Polish-Ukrainian conflict during the Second World War.* Kyiv: Ukr. Vyd. Spilka [in Ukrainian].
- Antonyuk, Ya. (2007). *Activities of the OUN Security Council in Volyn.* Lutsk: Volyn [in Ukrainian].
- Kalishchuk, O. (2010—2011). The problem of Ukrainian-Polish confrontation in Western Ukraine during the Second World War in historical science: a demographic cut. *Ukraine-Poland: historical heritage and public consciousness* (Vyp. 3—4, pp. 292—306) [in Ukrainian].
- Hulay, V. (2006). Ethnopolitical conflicts and ethnic mobilization in Western Ukraine during the Second World War. *Ukrainian national idea: realities and prospects of development: collection of scientific works* (Vyp. 18, pp. 81—86). Lviv [in Ukrainian].
- Pushchuk, I. (2009). *The tragedy of the Ukrainian-Polish confrontation in Volhynia in 1938—1944. Rozhysche and Manevychi districts.* Luts'k [in Ukrainian].
- Silets'kyu, Yu. (2009). *Ethnic heterostereotypes in the traditional worldview of the Ukrainians: abstract of the dissertation of the candidate of historical sciences.* Lviv [in Ukrainian].
- Nikolayets, Yu. (2017). National minorities of Ukraine during the Second World War in the context of ethnopolitical practices of the warring parties: scientific discourse. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies. IF Kuras NAS of Ukraine* (Vyp. 5—6, pp. 321—368). Kyiv [in Ukrainian].